

УДК 394.262.5 (477.86)

Олена СЕРЕБРЯКОВА

СИМВОЛІКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИТУАЛЬНИХ АТРИБУТІВ У КЛЕРОМАНТИЧНИХ ДІЯХ ПОКУТЯН

На основі матеріалів польових етнографічних досліджень автора проаналізовано ворожіння за допомогою жереба (з кілками, чоботами, ритуальними предметами) на теренах Покуття. Висвітлено їхні локальні різновиди, з'ясовано функції, символіку, семантику ритуальних атрибутів. Особливу увагу приділено давньому новорічному звичаю «жребці» («бички»), який подекуди на Городенківщині побуває дотепер.

Ключові слова: ворожіння (ворожба, дивінації), клеромантичні дії, мантичний прийом / практики, кілки, лічба, перев'язування, віщій сон, чоботи, хата, дах, ритуальні предмети, миски, вибір, заміжжя, дівування, «жребці» («бички»).

© О. СЕРЕБРЯКОВА, 2017

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (133), 2017

Мантіка (від грецьк. *manteia* — пророцтво) [61, с. 405] в минулому займала важливе місце у суспільному й сімейному житті людини. В стародавні часи ворожіння було необхідним елементом язичницького богослужіння. Передусім це стосується ворожби за допомогою жереба (клеромантика), суть якої полягала в розгадуванні не надто складних знаків. Так, відповіді на різні запитання отримували, послуговуючись камінням, квасолею, паличками, листям, кістками, монетами, які кляли у чашу з водою, змішували в якійсь посудині або кидали на стіл. Як зазначає Дж. Фрезер, монголи обирали далай-ламу шляхом витягування жеребу із золотого глечика [33, с. 169; 81, с. 114]. Наші предки послуговувались жеребом й під час вибору нареченої, про що йдеться, приміром, у «Слові о полку Ігоревім» [75, с. 46, 47].

Одним із багатьох способів завбачення майбутнього, який широко побутував на Покутті, були клеромантичні дії з кілками. Переважно їх здійснювали у переддень або в саме свято Андрія, зрідка на Святвечір [19, арк. 4, 10, 11, 24—25, 39, 45, 49, 174, 195, 227, 273]. Наприклад, у Нижнєві і Сокирчині на Тлумаччині всі відданиці рахували кілки на одній загаті з різних боків. Це робили навколо хати, «де збиралися дівки». В другому селі часом йшли ворожити до помешкання якогось парубка. Подібно у Вільшаниці на Тисмениччині дивінації виконувалися на загаті біля хати, «де була дівка» [19, арк. 95, 102—103, 120, 167]. Зазвичай, дівчата підходячи до початку плоту¹, примовляли: «ні оден, ні два, ні три, ні чотири, ні п'ять, ні шість, ні сім, ні вісім, ні дев'ять» (у Тростянці на Коломийщині в зворотній бік [17, арк. 47]) або без заперечної частки «не». Однак у Спасі на Коломийщині [88, с. 78] відраховували чотирнадцять кілків, у Жукотині на Коломийщині, Сокирчині на Тлумаччині, Городниці на Городенківщині — дванадцять, а у Лісках на Коломийщині, Белелуї на Снятинщині, Раковці на Городенківщині уважно роздивлялись десятий. Аналогічні мантичні обрядодії здійснювали й у Глушкові цього ж району «в тій хаті, де збиралися, а як не було плоту, то йшли там, де є пліт». Прикметно, що кілки числили всі відданиці разом, проте «та почала відти рахувати, а та почала відти рахувати». До того ж, за оповідями старожилів, не мало значення, чи ворожили з закритими очима, «бо то рахуєш все одно по порядку» [19, арк. 266, 273].

¹ За записами зі с. Долина на Тлумаччині, відданиця починала лічбу з будь-якого місця тину [19, арк. 83].

За виглядом «віщого» кілка й судили про зовнішність (поставу, зріст), вік судженого². Тішилися, якщо він був рівним, високим, «молодим», а не кривим (горбатим), маленьким чи старим, лисим (тобто, без кори), бо таким буде й чоловік. А заглажений кіл, «що його не видно було наверху», віщував дівчині, що вона стане покриткою. Послугуючись аналогічними примовками, подекуди на Городенківщині дівчата-ворожки «йшли там, де є вербів багато» і одночасно лічили дерева із закритими очима, починаючи відлік з будь-якого (с. Серафінці) [19, арк. 234, 238].

Локальний варіант приповідки у другій половині XIX ст. зафіксував О. Кольберг у Чортовці під Обертином (нині с. Чортовець на Городенківщині), де цей мантичний прийом називався «коли мацати». Так, кожна відданиця, промовивши: «На вибір Бога!», йшла числити від воріт свого обійстя дев'ять коліків, говорячи: «один не один, два не два, три не три... аж до дев'яти» [88, с. 79].

Деякі відомості стосовно вербального супроводу та способу виконання дивінацій вдалося занотувати й під час теренових пошуків. За оповідями старожила зі с. Олеша на Тлумаччині, відданиці відраховували «віщій» кілок на ліщиновому плоті примовкою: «се не мій, се не мій, се не мій... , а се мій». «І вдаряли паличкою якоюсь по тих коликах, а тут пальці загинає. І той дев'ятий був «мій»! А який вже попадав, — чи він був надточений, значить чоловік мав бути кривим; якщо він (кілок. — О. С.) був нерівний, то горбатий, а рівний, високій, то дуже раділи, бо дуже буде гарний (чоловік. — О. С.)» [19, арк. 206].

У цьому ж районі, зокрема в с. Ісаків, зафіксовано й інші архаїчні деталі ворожіння. Так, передбачати зріст парубка, з яким поєднає доля («якщо маленький (кілок. — О. С.), то маленький, якщо великий, то великий буде чоловік»), дівчата йшли з закритими очима [19, арк. 108].

Унаслідок виконання мантичних обрядодій з кілками на бойківсько-гуцульському пограниччі, Закарпатській Бойківщині й Лемківщині, Галицькій і Буковинській Гуцульщині дівчата довідувалися про фізичні властивості, матеріальний і соціальний стан нареченого [1, арк. 70; 2, арк. 63; 8, арк. 45-46, 51, 95, 101; 10, арк. 78; 32, с. 149; 34, с. 73; 42, с. 24; 92, с. 212].

² Повороживши на одному плоті, жителі с. Михальче на Городенківщині, довідувалися про професію майбутнього чоловіка [19, арк. 394].

Етнографічні записи з Покуття різного періоду (кінець XIX — початок XX ст. й сучасні) вказують на використання у ворожбі додаткових атрибутів. За описом К. Мрочка зі Снятинщини, на свято Андрія зав'язували кілки усі присутні дівчата, що сходились до обраної хати. Полічивши наосліп дев'ятий кілок, до нього прив'язували гвоздику і базилік³, які щойно виїняли з волосся. Відтак негайно отримували висліди цього ворожіння: відданиці розв'язували очі і давали змогу роздивитись обраний нею колик. У схожий спосіб ворожили на Коломийщині (с. Залуччя), де «пророчим» був десятій кіл [68, с. 179; 90, с. 402].

Подекуди порахувавши кілки на одному плоті, покутянки перев'язували їх різнокольоровими нитками⁴ (у Городниці на Городенківщині ниткою з пряжі, яку спочатку обтирали о поділ), стрічками (кожна своєю), білим полотном задля вранішнього визначення результатів клеромантичних дій. Скажімо, наявність кори свідчила про хворого шлюбного партнера, а витесаний, гладенький кілок віщував гарного, стрункого чоловіка (с. Залуччя на Коломийщині) [19, арк. 32; 88, с. 80]. Про правдивість навороженого маємо дані з Городенківщини. Так, інформаторка з Воронова Сеньок Марія Петрівна пригадала, як відраховували «віщу» штахетинку, її тета бідкалась: «Ой, буду я мати нерівного». «І точно мала горбатого». А жителька Луки оповіла: «А все рахувала і мені все під хату виходило під вікном і мій маленький був чоловік (сміється. — О. С.). Бо тоти великі, що відти і відти, а під вікном кладут до вікна лише, маленькі. А мені маленький той виходив, ну але файний (чоловік. — О. С.) зато був» [19, арк. 328, 353]. Описуючи таке андріївське ворожіння, Ю. Шнайдер доповнює відомості певними деталями. Він зауважує, що позначенню дев'ятого кілка мотузком або шматкою передувало

³ Базилік широко застосовується також і в любовній магії словаків, болгар, сербів, оскільки, за повір'ями, здатний повернути коханого парубка, зберегти кохання чоловіка, забезпечити народження нащадків, пришвидшити прихід сватів тощо [79, с. 132—133].

⁴ Наприклад, червоний колір має амбівалентну символіку. Це колір життя, плодючості, здоров'я, а також потойбічного світу, хтонічних і демонічних персонажів. Його апотропейні властивості сприяють широкому ужитку в якості оберегу. У різних етнотрадиціях під час ворожби часто використовували червоні ритуальні предмети (стрічку, хустку), а також передбачали шлюбну долю, послугуючись нитками [24, с. 650; 28, с. 403, 407].

його цілування. Зранку дівчата раділи, якщо колик був прямим, та журилися в разі обрання кривого, поламаного або обдертого (без кори) [91, с. 32—33]. Подібні обрядодії чинили й жителі Раковця на Городенківщині, які обравши напوماцки «віщого» кола і промовивши: «Та це десятинькій, вже мій миленькій», насамперед обіймали та цілували його [19, арк. 288]. Про застосування у ворожбі кутасика, стрічки, нитки або соломи, «аби ти вже виділа, котрий твій колик», маємо свідчення з Белелуї на Снятинщині та Уніжа на Городенківщині. За тутешніми віруваннями, якщо дев'ятий або десятий кілок був кривим, «то буде молодий горбатий» [19, арк. 43, 357]. З такою ж метою у Топорівцях на Городенківщині, де дівчата ворожили і перев'язували дев'ятий колик стрічкою або кольоровою ниткою зажмурячись, вони зразу ж мали змогу роздивитись його. Так, якщо «коликі два складені — тако оден і надточений, трохи такій, а відтак далі надточений, то буде удовець чоловік. Як вийде за хлопце, то рівний кілок». А у разі, коли він не мав кори, то доля поєднає з лисим чоловіком [19, арк. 364—365, 372—373]. Цікаво, що у Торговиці цього ж району всі відданиці послуговувались лише червоною ниткою, а два сточені кілки (нищий і вищий) віщували чоловіка-каліку, кривий — те, що він буде кульгати, а прямий — файного [19, арк. 380—381]. Позначивши ниткою або шнурком дев'яту вербу, «аби друга не прийшла, ек є назначена, вже знала, що хтось був коло неї», жителі Семенівки на Городенківщині у андріївський вечір довідувалися про те «якій буде молодий — чи старий, чи молодий, чи рівний, чи горбатий, чи кривий» [19, арк. 298]. За такими ж прикметами, щоправда відразу (без перев'язування), про його зовнішній вигляд судили у Дебеславцях на Коломийщині. Відзначимо, що у Стриганцях на Тисмениччині відлік починали з того боку, де сходить сонце [19, арк. 39, 126—127, 181].

У «пророчі» властивості кілка колись вірили й в інших регіонах України. Задля досягнення такої ж мети, за свідченнями старожилів зі с. Синевир на Міжгірщині, обраний кілочок бойківчанки перев'язували ниткою, «ленточков або таким якимось пандлічком, тко яким — червоним, білим, кожна різним». Жительки Закарпаття полічивши напотемки дев'ять патичків та перев'язавши «віщий», уранці з його вигляду робили висновки про зовнішність нареченого (с. Велика Копаня — Виноградівщина) [12, арк. 47]. А у Береж-

ниці на Верховинщині у давнину перед святом Андрія, оголені гуцулки виконували аналогічні мантичні обрядодії, додатково звертаючи увагу на наявність кори [8, арк. 9, 13, 19; 13, арк. 4—5]. За повір'ями, нитки — атрибут потойбіччя, завдяки якому відбувався зв'язок між «цим» і «іншим» світом. Ймовірно, відданиця послуговувалась ниткою не лише для позначення «віщого» кілочка, але й у такий спосіб намагалася «прив'язати» судженого до себе. Нитка як символ життєвого шляху, долі в даному випадку повинна поєднати (зв'язати) дівчину з її обранцем. Здійснення мантичних практик в оголеному вигляді свідчить про їх архаїчність. Крім того, він дозволяв дівчині-ворожці «зв'язатися» з потойбіччям, унаслідок втрати нею своєї «соціальності», приналежності до культурного простору.

Призбирані польові матеріали засвідчують побутування на досліджуваному терені й інших приповідок: «се молодец, а се вдовец, се молодец, а се вдовец...» або «вдовец-молодец» (с. Олешів, Буківна, Одаї, Нижнів на Тлумаччині, Добровляни, Павлівка, Вільшаниця на Тисмениччині). Йдучи попри пліт, покутянки числили його від початку до кінця, вірячи, що слово, яке припало на останній кіл, й пророкувало, кого дістане в чоловіки.

Маємо приклади й локальних варіантів виконання дивінацій. Скажімо, в Одаях такою примовкою дівчата лічили дев'ять кілочків, а в Олешеві числили кілки від початку плоту або «вибрали собі третій чи четвертий і вже від того рахували» [19, арк. 62, 91].

Численні етнографічні фіксації з різних місцевостей Бойківщини (Старосамбірщина, Самбірщина, Сколівщина, Дрогобиччина), Північної Лемківщини (Коросненщина та Ясельщина) [2, арк. 2; 3, арк. 7; 4, арк. 8, 24; 5, арк. 11, 28, 32, 39, 42, 54, 57, 68, 70, 77, 85, 92, 94, 108, 128; 12, арк. 9, 15, 23, 29; 40, с. 51; 71, с. 357; 73, с. 130; 82, с. 5], Полісся, Волині, Поділля [23, с. 75; 25, с. 102; 26, с. 3; 35, с. 79; 50, с. 363; 56, с. 189; 62, с. 72; 72, с. 54; 74, с. 70; 78, с. 260], Слобожанщини (Полтавщина, Харківщина), Надсяння (Яворівщина), Наддніпрянщини (Корсунщина, Черкащина, Канівщина, Золотоніщина), Опілля (Рогатинщина), засвідчують використання таких примовок й тут [5, арк. 6, 11, 28, 32, 39, 42, 54, 57, 61, 66, 68, 70, 77, 85, 88, 92, 94, 108, 117, 128; 7, арк. 5, 57; 9, арк. 29, 90; 11, арк. 15, 82, 90, 97, 116, 130, 151, 168, 187—188,

214, 227, 229, 239; 16, арк. 7, 12, 16, 18, 24, 50—51, 54, 57, 65; 41, с. 63; 57, с. 20].

Крім того, прагнучи довідатись, чи одружаться цього річ, у Ісакові на Тлумаччині казали: «Віддамсі, не віддамсі...», а у Бортниках цього ж району — «оден, два, оден, два...». Подібно бойківчанки проказували: «віддамся», «здамся» чи «дівчина — молодиця», а подолянки — «один-пара». Так само вважали жителі бойківського Підгір'я, Надсяння та Наддніпрянщини: якщо в кінці лічби «вийде до пари, та вийде заміж сих м'ясниць» [5, арк. 9; 11, арк. 293, 323; 39, с. 124; 51, с. 36; 56, с. 189; 80, с. 203]. Такої ж думки в минулому дотримувались на Північній Лемківщині (Сяночина) [53, с. 49].

Ще одним характерним свідченням магічних («віщих») властивостей кілка є його використання з метою наснити судженого. У даному разі цей атрибут слугував транслятором і джерелом інформації щодо нього. За локальним різновидом ворожби, який занотовано у Великому Ключеві на Коломийщині, дівчині зав'язували очі, крутили її та підводили до плоту. Відрахувавши дев'ять коліків, вона мусила відкусити зубами з нього тріску, принести її в пазусі і покласти під подушку. За віруваннями, «хто її прісниться, той буде суджений». За оповідями інформаторів, під час виконання таких обрядодій відданиці навіть ламали собі зуби. Подібно чинили й у Незвиську на Городенківщині. Менш безпечний варіант викликання «віщого» сну занотовано у Гарасимові на Тлумаччині, де дівчата-ворожки гризли кору⁵. На Снятинщині у Белелуї «пророчим» був десятий кіл, який належало виламати руками цілим, а у Будиліві — дев'ятий. До того ж остерігалися сторонньої допомоги, бо: «Як хтось поміг виламати, це вже не твій», тобто сон буде неправдивим [19, арк. 17, 43, 45, 49, 140, 153]. Прикметно, що у Матіївцях на Коломийщині дівчата виламували чи витягали з плоту кілки лише, аби дізнатися про зовніш-

ній вигляд нареченого, а не побачити його уві сні [36, с. 150]. З такою ж метою у Пужниках на Тлумаччині гризли зубами колік, який приносили в хату, де його уважно розглядали [19, арк. 195].

За даними польових спостережень, на Покутті поширеними були бешкети, які чинили парубки, перешкоджаючи відданицям у ворожбі — замащенням плоту, наприклад, болотом чи сажею, смолою, шміром (машинне масло, салідол. — О. С.), коров'ячим гноєм (сс. Мишин, Матіївці на Коломийщині, Олешів, Буківна, Сокирчин, Гарасимів, Гавриляк, Пужники, Олеша, Бортники, Грушка на Тлумаччині, Незвисько, Острівець, Раковець, Лука, Михальче на Городенківщині, Вільшаниця на Тисмениччині); крадіжкою коліків (с. Бортники на Тлумаччині); заміною ниток, якими дівчата «кілки в'єзали» (с. Чортовець, Острівець на Городенківщині); зав'язуванням дороги дротом або ниткою, щоби дівчина впала і не донесла колік (с. Будилів на Снятинщині) [19, арк. 49, 62, 68—69, 91, 102—103, 112, 137, 140, 144, 153, 167, 174, 181, 196, 206, 218, 227, 282, 288, 353, 394; 36, с. 150; 45, с. 201; 77, с. 33]. Подібні парубочі бешкети зафіксовано й в інших регіонах України, зокрема на Бойківщині, Гуцульщині, Наддніпрянщині, Надсянні, Західному Поділлі (знімання ганчір'я, підкладання горбатого колика або витягування усіх кілків з плоту, його замащення тощо) [2, арк. 22; 20, арк. 42; 21, арк. 45; 5, арк. 77; 8, арк. 71; 9, арк. 90; 11, арк. 265, 293; 12, арк. 15]. Така ритуальна антиповедінка хлопців не випадкова, адже колись вона символізувала усунення перешкод на шляху до бажаного шлюбу. Відзначимо також, що в даному обрядовому контексті парубочі бешкети мають яскравий матримоніальний характер.

Дівоча андріївська ворожба з кілками стосовно зовнішності, соціального та матеріального стану майбутнього чоловіка побутувала у росіян, білорусів, поляків, румунів, молдаван. Наприклад, у Росії в період Святків дівчина, рахуючи кілки в паркані, послугоувалась примовкою «молодець, вдовець» або «Богатий, бедний, вдовець, холостець» [38, с. 9; 47, с. 433]. Подібний вербальний супровід передноворічної ворожби побутував й у Білорусі: «То кіл, то калець, то кавалер, то удавець» або «То тин, то тинець, то хлопець, то удавець». Прикметно, що хлопці ворожили так само, говорячи: «То кіл, то калина, то удава, то дівчина» або «То тин, то тиніна, то удава, то дівчина». Крім того, білоруська

⁵ У схожий спосіб жителі Буковинської Гуцульщини лише здирали з дев'ятого кілка трохи кори або тріску. На Закарпатській Гуцульщині це робили у разі, якщо не змогли витягнути стовпчик із землі. Однак на Східній Бойківщині й західному пограниччі Гуцульщини виламували або гризли з нього тріску (кору), зробивши певні висновки про фізичні властивості майбутнього чоловіка. Подібно на Галицькому Поділлі виломлений кілок клали на ніч під голову [14, арк. 8; 29, с. 40; 30, с. 9; 58, с. 125—126; 84, с. 126].

відданиця, обравши шматок плоту, лічила по два ко-
лики, сподіваючись, що лічба закінчиться парним чис-
лом, адже тоді вона піде заміж [85, s. 312, 314]. Ана-
логічно напередодні Андрія числили кілки в плоті па-
рами або ж примовляли: «то вдовець, то парубок», у
Польщі [83, s. 270]. Так само напередодні Різдва або
Нового року, перебираючи кілочки в плоті від його по-
чатку до кінця, й говорячи: «дівчина, вдова», польські
парубки завбачували з ким одружаться [31, с. 215]. У
Румунії й Молдові вночі у переддень Нового року ді-
вчина наосліп підходила до тину, намащувала найближ-
чий колик та відраховувала наліво від нього дев'ять
штук. Відтак до «віщого» кілка вона прив'язувала чер-
воним мотузком засушену ще влітку квітку базилика,
щоб зранку уважно роздивитись дев'ятій патик [66,
с. 78; 76, с. 176]. Простіше ворожили у переддень
Андрія. Так, румунка підводила свою товаришку до
плоту, на якому вона навмання лічила до дев'ятого кіл-
ка. Його вигляд й віщував, яким буде її майбутній чо-
ловік [83, s. 271].

Передбачити шлюбну долю на досліджуваному те-
рені можна було й унаслідок виконання мантичних
практик зі взуттям. Так, на свято Андрія дівчата по-
черзі роззувались та перекидали свої чоботи через ха-
ту⁶, стоячи до неї обличчям. За народними вірування-
ми, чобіт повинен перелетіти і «куди впаде носок, звід-
ти буде суджений. Якщо зачепиться і не перелетить,
значить ще не чекати старостів» (сс. Тростянка, Ве-
ликий Ключів, Мишин, Залуччя на Коломийщині, Бе-
лелуя на Снятинщині, Сокирчин на Тлумаччині, Се-
рафинці на Городенківщині). Схожі пояснення вислі-
дів дивінацій зафіксовано й під час польових пошуків
на Гуцульщині (сс. Середній Березів, Баня Березів,
Черганівка — Косівщина, Лопушна — Вижниччи-
на), Бойківщині (с. Цінева — Рожнятівщина), По-
ліссі (с. Стобихва — Камінь-Каширщина), Наддні-
пряницькіні (сс. Сахнівка, Хильки, Шендерівка, Набу-

⁶ Цікавий варіант мантичних дій занотовано на Коломий-
щині у Залуччі від уродженки с. Матіївці. За її словами,
через хату дівчина кидала курячий зносок і думала про
хлопця, який мав серйозні наміри щодо неї. Якщо цей
зносок розіб'ється, то старости від нього не прийдуть, а
як залишиться цілим, то прийдуть [19, арк. 30]. Натомі-
сть у Білорусі в такий спосіб ворожили з яйцем, зваре-
ним у Фомину неділю, про життя членів родини. У Сло-
ваччині ж розбитий глечик, який після лікування вроків
перекидала через дах знахарка, мав позитивну семантику
(видужання хворого) [27, с. 17].

тів, Кірове, Квітки, Глушки, Кошмак, Заріччя,
Прутильці, Завадівка, смт Стеблів — Корсунщина,
сс. Мошни, Яснозір'я — Черкащина, Беркозівка,
Тростянець, Прохорівка — Канівщина, Скориківка,
Гельм'язів, Плешкані, Кропивна — Золотоніщина),
у центральних областях України, де ворожили на свя-
то Андрія, Святий вечір або Меланку [2, арк. 62; 7,
арк. 69; 9, арк. 3—4; 10, арк. 36; 11, арк. 3, 14, 34—
35, 49, 55, 60, 78, 83, 89, 97, 108, 127, 154, 200,
239, 264—265, 320, 324, 335; 15, арк. 2, 66; 17,
арк. 47; 18, арк. 82; 22, арк. 106; 29, с. 12; 49, с. 105].
Аналогічно, але стоячи спиною⁷ до хати, чинили у Де-
беславцях на Коломийщині, Городниці, Семенівці на
Городенківщині, вважаючи, що «хто не перекине, то
ще буде дівувати і дівувати». Про локальну специфі-
ку цієї ворожби свідчить запис з Топорівців на Горо-
денківщині від Сливчук (Мельничук) Василини Іва-
нівни. Прийшовши додому після запрошення на своє
весілля гостей, молода сприяла незаміжнім дівчатам
у пророкуванні їхньої долі: «Та як наприклад, я тут
стою, а ті вже побігли дівчета туди за хату. Я стою
спинов до хати і правов руков перекидаю тако: хто бор-
ше вхопит той чобіт, той борше вийде заміж» [19,
арк. 39, 243, 298, 373].

У таке ж положення під час ворожби ставали у Бу-
дилові на Снятинщині, вірячи, що «котрої перший
(чобіт. — О. С.) хапне хлопець, то значить вже та
перша має сі віддавати. Але не все так було». В ін-
шому селі цього ж району (Белелуя), а також у Ма-
тіївцях на Коломийщині і Городниці на Городенків-
щині відданиці не встигали подивитись⁸, куди повер-
нувся носок чобота, оскільки його зумисне хапали
хлопці й десь ховали, щоби посміятися [17, арк. 47;
19, арк. 17, 25, 32—33, 39, 43, 49, 95, 243; 36,
с. 149]. У Пужниках на Тлумаччині парубки вима-
гали у дівчини, в якій поцупили чобіт, своєрідний ви-
куп за нього — горілку, печиво, солодке. Зазначи-
мо, що тут, так само, як і в Чортовці на Городенків-

⁷ Обернувшись так само, ворожили у деяких селах Над-
дніпряницькіні (Пішки, Ситники — Корсунщина, Таган-
ча, Пекарі, Межиріч — Канівщина, Дробишці, Мицалів-
ка, Богуславець — Золотоніщина) [11, арк. 130—131,
145, 151, 169, 222, 227, 245, 296, 308].

⁸ Не пощастило й жительці Воронова на Городенківщині,
яка кинувши чобіт на другий Святий вечір, не знайшла
його на другий день. Тому й не знала, звідки буде моло-
дий. За її словами, хлопці не крали взуття, оскільки не
знали про ворожбу [19, арк. 328].

щині, прикметою весілля вважали факт перелітання взуття. А у Серафинцях на Городенківщині вірили: «Ага, такий (хлопець. — О. С.) вхопив чобіт, то твоя судьба буде, цієї дівчини». До того ж, тутешні відданиці спеціально пекли хлібчики, якими платили хлопцям за повернення свого взуття назад. Натомість у Глушкові цього ж району, щоб не йти додому бо-сою, дівчина мусіла дати могорич, а у Острівці про викуп вона домовлялася з хлопцем. Подібно у Топорівцях казали: «Треба поцілувати три рази», «Треба то зробити» [19, арк. 181, 196, 234, 238, 265, 273—274, 282, 365]. Парубочі бешкети, подекуди з викупом (поцілунок, могорич), занотовано й під час польових пошуків на Гуцульщині (с. Майдан Лукавецький — Вижниччина), півдні України (с. Андрієво-Іванівка — Миколаївщина) і Наддніпрянщині (с. Сахнівка, Хильки, Шендерівка, Кірове, Пішки, Ситники, Сотники, смт. Стеблів — Корсунщина, Мошни — Черкащина, Таганча, Межиріч, Тростянець — Канівщина, Скориківка, Мицалівка, Гельм'язів, Кропивна, Деньги — Золотоніщина). Прикметно, що у Таганчі (Канівщина) парубок крав чобіт дівчини, з якою хотів зустрітися, а вона не погоджувалася. «Вона мала бути його, а як не хотіла за нього заміж, то лишала йому той чобіт». Натомість у Ковтунах (Золотоніщина) «той, що з нею гуляє, то стоїть за хатою та й забрав». А у Тростянці, Драбівцях і Богуславці (Золотоніщина) відданиці вірили: «який хлопець вловить, за того підеш заміж» [10, арк. 78; 11, арк. 3, 14, 28, 40—41, 49, 55, 60, 83, 122, 130—131, 137, 151, 169, 227, 239, 245, 264—265, 292, 296, 308, 320, 335, 340; 63, с. 268]. У поясненнях цих дій самими носіями традиції простежується яскрава шлюбна символіка.

У кінці ХІХ ст. на Снятинщині дівчата на виданні, перекинувши чоботи через хату, звертали увагу на халяву. Якщо чобіт ляже халявою від хати, його власниця вийде заміж у тому ж році. Натомість у Залуччі на Коломийщині, Городниці, Острівці, Топорівцях, Торговиці на Городенківщині, завдяки аналогічним мантичним діям, дівчата довідувалися, в який бік або кут віддадуться. Старожил з Торговиці Табачнюк (Балкова) Анастасія Миколаївна пригадала: «А моя холева впала догори, в той бік як догори йти. Ну, а я думаю: «Невже так буде?». І так сі склало, що я туди і віддалася!». Відзначимо, що так само чинили у Виженці на Вижниччині і Дмитровці на Золотоніщині

[11, арк. 279; 18, арк. 42; 19, арк. 282, 365, 380; 68, с. 179; 88, с. 81; 90, с. 402].

У деяких селах Покуття зі взуттям ворожили й в інший спосіб. Зокрема, одна за одною відданиці переставляли свої чоботи від столу (стіни) до порога⁹ і чий перший опиниться на порозі або уткнеться у нього, та перша з-поміж інших вийде заміж (с. Дебеславці на Коломийщині, Будилів на Снятинщині, Гарасимів, Гавриляк, Пужники, Бортники на Тлумаччині, Глушків, Топорівці на Городенківщині). Як свідчать записи Д. Лепкого, в кінці ХІХ ст. за такими ж прикметами про своє сімейне майбуття довідувалися у селах Дрогобицького округу [52, с. 46]. Аналогічні мантичні обрядодії виконували на Надсянні (с. Новосілки, Новий Яр — Яворівщина) [5, арк. 25, 77—78]. За сучасними нотатками з Наддніпрянщини, у Хвильово-Сорочині (Золотоніщина) на Різдво чоботом міряли відстань від вікна до порога. А, скажімо, у Черниляві (Яворівщина) побутувало два варіанти ворожби, яку «починали від кінця халупи, від одної стіни напроти дверей» або від образів до порога [5, арк. 116, 128—129; 11, арк. 352]. Під час польових пошуків на теренах Покуття зафіксовано й інші пояснення результатів дивінацій: «чий вийде за поріг, то вже відійде — або сі віддасть, або вмере» (с. Сокирин на Тлумаччині), «скільки разів він (чобіт. — О. С.) перейде, через стільки років чи днів вийде заміж. Кожда собі порахувала» (с. Семенівка на Городенківщині). Цікаво, що у Залуччі на Коломийщині першою ставила свій чобіт, тобто починала ворожіння, найстарша за віком дівчина [19, арк. 32—33, 39, 49, 103, 144, 174, 196, 227, 298].

Зауважені мантичні практики з черевиком мають певні аналогії у інших етнотрадиціях. Наприклад, у Білорусі у переддень Нового року дівчата своїм черевиком міряли відстань від покуті до порогу: чий перший прийде на поріг, та перша віддасться [85, с. 314]. За іншим варіантом, це робили правим черевиком, починаючи з будь-якого місця хати. Якщо в кінці він упреться у нього, дівчина візьме шлюб у цьому році [67, с. 52]. Подібно чинили у Польщі на свято Андрія. Прикметою заміжжя було обернення носка чийогось чобота до дверей [86, с. 322]. У Молдові передбачали, звідки прийде майбутній чоловік за напрямком носка черевика, який перекинули через дах хати [66, с. 78].

⁹ Подекуди на Надсянні (с. Любині — Яворівщина) ставили взуття навпаки — від порога до стола [5, арк. 34].

Серед колективних дівочих ворожінь, які виконувалися на андріївських вечорницях, були також ворожіння з ритуальними предметами. За записом О. Кольберга з Городенківщини, у другій половині XIX ст. жительки Чортовця під Обертином та Городниці під Городенкою під дві перекинуті догори дном миски клали намистинки та чіпець. Кожна по черзі виходила за двері й поверталася, коли її кликали, щоб відкрити одну з мисок. Якщо під нею був чіпець, то дівчина піде того року заміж, а як намистинки — ще дівочитиме [88, с. 79, 81]. Аналогічно у кінці XIX ст. тлумачили висліди ворожби на Снятинщині. За традицією, одна з відданиць ховала обличчя в подушку, а її товаришки тим часом, окрім чіпця і намистинок, клали на стіл гроші та накривали кожний предмет окремою мискою. На поданий знак дівчина-ворожка піднімала голову, підходила до столу і хапала будь-яку миску. Якщо під нею знайшла гроші — вірила, що буде багатою [90, с. 402].

Як свідчать призбирані польові матеріали, на досліджуваному терені цей спосіб був не дуже поширеним. Однак старожили пам'ятають деякі деталі, зокрема про помічниць, яких залучали до ворожильного процесу. Скажімо, у Дебеславцях на Коломийщині розкладанням «віщих» речей займалася дівчина, що не ворожила, у Буківні, Долині і Грушці на Тлумаччині — господиня хати, у Сокирчині на Тлумаччині, Чортовці і Глушкові на Городенківщині — старша або спеціально закликана заміжня жінка¹⁰, а у Баб'янці на Коломийщині, Белелуї на Снятинщині, Павлівці на Тисмениччині, Луці, Уніжі, Топорівцях, Михальчому на Городенківщині, Бортниках на Тлумаччині — самі відданиці. Відтак миски пересували з місця на місце, «аби не виділи, що там є». Аналогічно, скажімо у с. Жукотині (Турківщина), ритуальні предмети під глиняні миски ховали жінки старшого віку [39, с. 123—124]. А подекуди на Гуцульщині цим займалась одна з дівчат, яка не завбачувала своє майбутнє [87, с. 288—289].

Переважно покутянки робили вибір з-поміж трьох мисок. Наявні матеріали допомагають визначити найхарактерніші ворожильні атрибути, якими послуговувались на Покутті. Це, зокрема, перстень, квітка, хуст-

ка, чіпець, віночок, гребінь, барвінок, гердан, коралі, вінок, стрічка, лялька. Результати дивінацій переважно тлумачили за принципом подібності на основі сталих уявлень про символіку того чи іншого предмета. Наприклад, перстень, барвінок, чіпець і вінок відшували дівчині весілля; квітка, гребінь, стрічка, коралі і гердан — дівування; хустка і лялька — народження позашлюбної дитини. Попри такі пояснення символіки цих ритуальних речей, на теренах України побутували й інші: хустка означала дівування або швидке весілля, квітка — заміжжя (с. Улянівка, Томашполе — Вінниччина, с. Цінева — Рожнятівщина, західне порубіжжя Гуцульщини), вінець вказував на те, що панянка піде за дружку (с. Жукотин — Турківщина) [29, с. 40; 39, с. 123—124; 46, с. 78; 84, с. 124].

Слід зазначити, що у практикуванні таких клеромантичних дій покутянами існували певні відмінності, які полягали в кількості та асортименті зохраних ритуальних предметів, тлумаченні їх змісту. Скажімо, у с. Уніж на Городенківщині відданиці ховали два предмети під двома мисками — барвінок і ляльку, які відповідно символізували весілля і народження позашлюбної дитини. У с. Грушка на Тлумаччині послуговувались чіпцем (шлюб) і гребінцем (дівування). Подібну символіку у с. Торговиця на Городенківщині мали чіпець і гердан, а у с. Павлівка на Тисмениччині — косиця і гребінь. А у Бортниках на Тлумаччині, крім них використовували ще ляльку і вінок, тобто вже чотири речі. Прикметно, що в останньому селі косиця мала й протилежну символіку — дівування. Таке ж значення перстень мав у с. Белелуя на Снятинщині, а також, за повідомленням К. Карабович, на Холмщині і Підляшші. Принагідно відзначимо, що подекуди на Гуцульщині та у с. Липівка Тульчинського повіту, що на Вінниччині, зафіксовано й подібне пояснення символіки вінка [43, с. 320; 46, с. 78; 77, с. 33; 87, с. 288—289].

Констатуємо, що в межах одного району відданиці застосовували й різні ритуальні атрибути. Так, на Тлумаччині «віщими» вважали віночок, хустку і гребінь (с. Буківна), хустку, барвінок і гердан (с. Сокирчин); на Городенківщині чіпець, хустину, коралі (с. Чортовець), барвінок, гердан, хустку або ляльку, чіпець, коралі (с. Лука), хустку, перстень, барвінок (с. Глушків), зеленіну (зелений вазонок. — О. С.), хустку, перла (с. Михальче). А на Коломий-

¹⁰ За записом Л. Горошко, в українців Молдови долю дівчатам на виданні пророкувала старенька бабця, що тлумачила символіку ритуальних атрибутів після їх обрання (с. Баронча Дрокуївський р-н) [6, арк. 4].

Іл. 1. Використання решета для ворожби з ритуальними атрибутами (с. Топорівці на Городенківщині). Фото автора 21.07.2016 р.

Іл. 2. «Підсівання» символічних предметів Сливчук (Мельничук) Василюю Іванівною 1936 р. н. і випадання жеребу (с. Топорівці). Фото автора 21.07.2016 р.

щині — перстень, квітку, хустку (с. Дебеславці), вінок, стрічку, ляльку (с. Баб'янка).

Деякі предметні символи, які випали за жеребом (молоток, ножиці, шкірка), «підказували» жителям с. Долина на Тлумаччині професію їхнього майбутнього чоловіка¹¹. Якщо попадеться порожня миска, то дівчина «заміж не вийде і не буде мати чоловіка».

¹¹ Такі ж відомості у минулому отримували дівчата зі с. Городниця під Городенкою, шукаючи на дорозі загублені предмети — тріску, шкірку з чобота, нитку [88, s. 80].

Подібно у Берегометі (Вижниччина) її вибір віщував гуцулці дівування довіку [59, с. 189]. Проте, за віруваннями жителів с. Белелуя на Снятинщині, це свідчило про народження позашлюбної дитини.

Локальною специфікою є своєрідне виконання ворожби у с. Грушка на Тлумаччині. Так, відданиці по черзі вказували на своє щастя крізь обрус, яким були накриті всі ворожилльні атрибути. Якщо дівчина покаже на батіг, то вийде заміж за бідного, наймита; як на шило — за шевця, на гроші — за багача, на воду — за водоношу, на чарку — за пияка, а як на вуглик — за каменяра [77, с. 33].

Про застосування у мантичних практиках решета маємо свідчення зі с. Топорівці на Городенківщині. Так, відданиця складала у нього хустку, дзеркало і гердан, зав'язувала очі та імітувала просіювання (збоку вбік. — О. С.). Відтак витягала «у що рука її попаде», вірячи, що гердан чи дзеркало віщували їй дівування, а хустка — весілля. За іншим варіантом, на свято Андрія символічні речі «підсівали», чекаючи, «що борше віпаде» (іл. 1, 2). «Якщо чіпець, то віддашся, а якщо окрійка або гьордян, то ще буде дівочити». Прикметно, що тут ці ж предметні символи могли ховати й під миски [19, арк. 364, 373].

Ще одну відмінність занотовано автором у с. Буківна на Тлумаччині. Тут право першості обрати з-поміж ритуальних предметів належало найстаршій за віком дівчині [17, арк. 19; 19, арк. 40, 43, 69-70, 84, 94-95, 103, 164, 180, 226; 45, с. 201].

Цікавий локальний варіант шлюбного ворожіння нещодавно вдалося записати у Великому Ключеві на Коломийщині. Так, дівчата на виданні брали перстень, ляльку, півня, засушену квітку (або робили їх з тіста чи писали записки) та складали у миску з водою. Відтак запалювали воскову свічку та по черзі капали на воду. Застигла краплинка підпливала до чогось і вказувала на події, що стануться [19, арк. 16]. Відзначимо ритуальне (мантичне) значення воску та води, через яку, за архаїчними віруваннями, власне й можна встановити контакт з надприродними силами, «тим» світом та отримати відомості про майбутнє та інші знання.

Оригінальну відміну мантичного прийому зафіксовано й у Олеші на Тлумаччині, де дівчата гадали на пасовиську у весняно-літній період. Цікаво, що при цьому послуговувались лише «віщими» рослинами, які розкладали на траві і накривали лопухом. Відтак усі ставали в коло, а одній з дівчат зав'язували

очі, кілька разів обертали навкруги й тоді вона обирала якийсь листок. За тутешніми віруваннями, «на якій попаде листок прикритий, така її доля». Скажімо, будь-яка квіточка жіночого роду віщувала народження доньки, барвінок — сина, жовті водяні квіти — байстриюка, колючки від будяка — колючу долю [19, арк. 209].

Дівочі ворожіння з різними ритуальними предметами в період зимових свят побутовали не тільки в Україні, а й у багатьох слов'янських та інших народів Європи (росіян, білорусів, поляків, словенців, болгар, сербів, румун та ін.). Їх розкладали одна з панянок, яка ворожила, господиня хати, заміжня жінка, батьки відданиці, традиційно, ховаючи під тарілки (шапки, одну покришку для накривання хліба або хустку), рідше — під кожну миску зі святковою стравою, поміж сіно. Асортимент «віщих» атрибутів і їхня символіка подібні до українських. Скажімо, перстень (чіпець) означав заміжжя в наступному році з парубком, шило — чоловіка-шевця, голка — кравця тощо. Перстень мав і додаткову семантику, наприклад віщував гарного судженого або чоловіка-франта [31, с. 215; 37, с. 405; 44, с. 258; 64, с. 183; 65, с. 363; 67, с. 52; 69, с. 19, 21; 70, с. 293—294; 85, с. 313; 86, с. 154].

Цікавою є згадка про своєрідний новорічний звичай, якого в минулому дотримувались на Покутті, зокрема на Городенківщині. Він ґрунтувався на відгадуванні майбутнього шляхом жеребкування. Із записів О. Кольберга довідуємося, що в с. Городниця під Городенкою ще у другій половині XIX ст. віншуванню передував звичай у день Нового року (14 січня) «тягнути жереб». Хлопці на окремих картках писали якесь слово, наприклад, небо, гріх, щастя, гроші, поле, гриб, пасіка, бджоли тощо. Відтак ходили з ними по хатах, запропонувавши витягнути з торби, і на підставі обраного робили висновки, що чекає члена сім'ї в майбутньому році. За сучасними записами з цього села, вдень на свято Меланії (13 січня) діти молодших класів, заходячи до хати питали: «Приймає жеребці?». Серед побажань, які складали у сірникову коробку, були: «поїде до Канади», «канадська фустина», «новий кожух», «нові чоботи», «вийде заміж», «коні», «поле». «І тоді три рази треба з одної коробочки витягнути і прочитати. Але це заходило по двоє-троє дітей, це в кожного читають по три рази і назад скручують, у ту коробочку дитині складають». Серед но-

вітніх побажань трапляються й такі: «золото», «автомобіль» [19, арк. 250—251; 88, с. 129—130]. Ці мантичні обрядодії побутовують й досі у сс. Передівання і Стрільче. Відзначимо, що в останньому селі папірці-побажання (скажімо, «машина», «хата», «здоров'є», «мотоцикл») тричі витягали лише дівчата і жінки [19, арк. 259, 320]. Подібно слова-побажання — «бички» («бочка вина», «мед», «пиво», «весілля», «гроші») у с. Вікно три рази тягнули з шапки господарі. Після цього гречно дякували та щедро обдаровували малюків [48, с. 73].

За даними польових спостережень, у с. Глушків фіксуємо часткову затрату цього звичаю, який тут також називався «бички» (палички з верби, на яких можна було вирізати якийсь узір. — О. С.). Переступивши поріг на свято Меланії, діти казали: «Ловіть бички, ловіть бички!» та кидали кілька штук на підлогу, залишаючи їх господарям, а натомість отримували від них гроші. За припущенням старожила Бойків (Гультай) Марії Миколаївни, такі магічні дії сприяли примноженню худоби в родині [19, арк. 277]. Аналогічне вмотивування занотовано й у с. Топорівці, де «бички» (різні фігурки з дерева або лозин — «весіле», «весільні гості», «старости», «хлопець» і «дівка», «церква», «дзвіниця», «бджоли», «жид» і «жидівка», «циган» і «циганка», «бочка», «драбина», «тачівка», «маглівка», «праник» тощо) належало вкрасти з торбинки або старої каракулевої шапки. Тому, розпитуючи про кожну фігурку, притуплювали пильність хлопчика. Залежно від мети магічних обрядодій існували певні правила крадіжки. Наприклад, якщо в хаті є дівчина та ще й на відданні, то господиня спочатку мала вкрасти «старостів». Якщо не вдається це зробити або їх уже хтось викрав, то крадуть кілька «весільних гостей». У бездітній сім'ї обов'язково крадуть «парубка» і «дівку». Найчастіше крадуть «бджіл», бо їх багато і не так помітно, як скажімо, у разі викрадення «церкви» чи «дзвіниці». «Як не вдасться, то й не мож брати, щоб він (хлопчик. — О. С.) видів». Відтак щасливці щось з поцупленого «кидали межі вівці чи між корови, аби велоси». З такою ж метою, надаючи ритуалу магічного значення, наприклад, «бджіл», кидають на вулики. За оповідями старожила Сливчук (Мельничук) Василіни Іванівни, «тепер вже то дають самі діти, а колис треба було вкрасти». «Як приходе до мене, тепер корови нема, свині нема нашо буду красти від ди-

Іл. 3. «Бички» від Липчука Івана Васильовича 1951 р. н. зі с. Торговиця на Горodenківщині. Фото автора 22.07.2016 р.

тини?» [19, арк. 363, 375—376; 60, с. 129—131]. Подібно в деяких селах на Снятинщині господар, викравши трохи «овечок» і «бджіл», ставив їх під скатертину або розкидав по стайні. А щоб наблизити весілля, «старостів» лишали за образами [55, с. 283].

На досліджуваному терені, зокрема у Торговиці на Горodenківщині, пощастило побачити давні «бички», які здебільшого носили до близьких родичів або сусідів. «То так на дроті видовбано з дерева церква, дзвіниця, крива дорога, весілля, п'ятий чоловік, корова, вівця — окремо, але все разом причіплено. Це така, як форма лука і вони всі сіяні, а могло бути просто на шнурку, але сіяно на шнурку, що він міг тримати» (іл. 3). Після вінчування: «Христос ся рождає! Най дасть Бог щасливо, здорово, весело ці свята опровадити, других дочекатися в мирності, в радості, в веселості. Як дочекали цих свят, то щоб дочекали на́рік! Просимо на бички!»¹², хлопчик розповідав про кожну фігурку. Подекуди за черговістю витягнутого символічного предмета ворожили, що поведеться в цьому році. За віруваннями, той, хто приносив «бички», мав принести в цю хату добробут, багатство, щастя. За це дітлахам колись давали смажені пампушки, горіхи, яблука, шматочок хліба, а тепер — гроші [19, арк. 387].

Схожі відомості з Коломийщини (села над Прутом і Черемошем) подав М. Білоус. За його нотатками на початку ХХ ст. маленькі хлоп'ята, прийшовши до якоїсь хати, запитували у господарів: «А тре-

¹² У книзі В. Марчука віднаходимо такий діалог: «Христос народився!». «Славте Його!» «Чи треба вам бичок-теличок, овечок, бджолів?» «Треба» [55, с. 283].

ба вам щастя та здоров'я?»). Отримавши ствердну відповідь, дозволяли їм обрати з-поміж дерев'яних «жеребців», які стосувалися господарсько-побутового життя родини (кінь, корова, вівця, курка, діжа, дїйниця, граблі, щіп, плуг, борона та ін.). Цих «віщунів» традиційно обдаровували колядою, грошима [54, с. 13—14]. Найцікавішим цей передноворічний звичай був для дітей. За записами К. Мрочка зі Снятинщини, починаючи від полудня на свято Меланії, малечу потішали «жеребцями», показуючи їй прості ляльки, вистругані з дерева [89, с. 302]. Тоді ж, за даними О. Кольберга, у с. Іспас під Коломиєю після заходу сонця хлопці аналогічно обходили двори з «бичками», зробленими з патичків, та пояснювали дітлахам, що означає кожна фігурка. Цікаво, що серед них були гуси, качки, горщики, пранники, маглівниці та ін. Відтак ховали їх назад до капелюха та отримували від господині кукуц (маленький хлібчик. — О. С.) або гроші «за труди стругання та приємність, яку завдали її дітям» [88, с. 125].

Отже, за своїм функційним спрямуванням проаналізовані клеромантичні практики покутян загалом стосуються різних відомостей про шлюб (термінів весілля, народження дітей, фаху, зовнішності, соціального і матеріального стану майбутнього чоловіка). Відзначимо, що на досліджуваному терені ворожили лише представниці слабкої статі, що є цілком природним, адже матримоніальна мантика та любовна магія були жіночою прерогативою. Усі ритуальні атрибути, які використовували в процесі ворожби, мали певні «пророчі» властивості. Завдяки цьому відданиці мали змогу завбачити свою долю.

Крім того, обов'язковою умовою для здійснення дивінацій є контакт з «іншим» світом, звідки подається знак, який слід пояснити. Зокрема на Покутті, дотримуючись певних ритуально-магічних регламентацій, ворожили у небезпечній, «переломній» час доби і календаря (день св. Андрія, Святий вечір), обираючи порубіжні місця між «своїм» і «чужим» простором (наприклад, пліт, дах). Семантика відправки на «той» світ розкривається через різні локуси (дах хати, двері, поріг, покуть, вікно та ін.) і предмети хатнього інтер'єру (стіл) та витлумачується на основі синонімічних опозицій верх/низ. До того ж, за народними віруваннями, надприродними покровителями людини здавна вважалися домашні духи, духи пращурів (мабуть, тому не випадковим є

вибір місць, які пов'язані з уявленнями про предків, «той» світ). Підкреслимо й специфічну поведінку виконавиці мантичного ритуалу, символічна сліпота, німота й оголеність якої (ознаки набування «чужих», нелюдських рис і тимчасової приналежності до «іншого» світу) мали сприяти встановленню контакту з потойбічними, надприродними силами.

Виследи мантичних практик з чоботом трактували однотипно за аналогією. На основі подібності базувалися й тлумачення символіки ритуальних речей, які ховали під миски. Поряд з їх однотипністю, нерідко спостерігається й амбівалентна символіка одного й того ж предмету. Певні збіжності виявлено між способами дивінацій із кілками та дровами: словесні формули, пояснення результатів на основі лічби (приміром, дуалістичне тлумачення символіки «парного/непарного»), розміру, вигляду, фактури деревини. Відповідні пояснення носіїв традиції вказують на мантично-магічне значення давнього новорічного звичаю «жребці» («бички»), який був тісно пов'язаний з родинним та господарсько-побутовим життям кожної сім'ї.

Попри низку локальних особливостей у клеромантичних діях покутян, такі ворожіння є загальноукраїнськими та мають іноетнічні паралелі. Однакове семантичне навантаження, способи виконання, ритуальне та функційне призначення свідчать про прадавнє коріння досліджуваних матримоніальних ворожінь.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (Далі — Архів ІН НАНУ). — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 317. Звіт Ю.Д. Климця про проведену роботу під час експедиції у Закарпаття (села Перечинського та Великоберезнянського р-ну) з 13 по 25 червня 1984 р. — Арк. 41—79.
2. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 513. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Дрогобицького р-ну Львівської обл. та Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (польові матеріали 2003 р.). — Арк. 1—73;
3. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 521. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Дрогобицького та Сколівського р-нів Львівської обл., Косівського р-ну Івано-Франківської обл. та Путильського р-ну Чернівецької обл. (польові матеріали 2004 р.). — Арк. 1—46.
4. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 550. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Старосамбірського р-ну Львівської обл. (польові матеріали 2006 р.). — Арк. 1—205.
5. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 565. Серебрякова О.Г. Календарна та сімейна обрядовість в селах Яворівського р-ну Львівської обл. (польові матеріали 2007 р.). — Арк. 1—135.
6. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 568. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Дрокіївського, Синжерейського і Флорештського р-нів Республіки Молдова (польові матеріали 2007 р.). — Арк. 1—40.
7. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 587. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. (польові матеріали 2008 р.). — Арк. 1—74.
8. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 588. Серебрякова О.Г. Прикмети, календарні та родинні звичаї, зібрані в Міжгірському, Хустському та Мукачівському районах Закарпатської обл. (польові матеріали за 2008 рік). — Арк. 1—121.
9. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 594. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Канівського р-ну Черкаської обл. (польові матеріали 2009 р.). — Арк. 1—143.
10. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 607. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Надвірнянського і Долинського р-нів Івано-Франківської обл., Вижницького і Кіцманського р-нів Чернівецької обл., Бродівського р-ну Львівської обл., Турійського та Іваничівського р-нів Волинської обл. (польові матеріали 2008—2011 рр.). — Арк. 1—100.
11. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 608. Серебрякова О.Г. Польові матеріали з Корсунь-Шевченківського, Черкаського, Канівського та Золотоніського районів Черкаської обл. за 2008, 2009, 2010 рр. — Арк. 1—354.
12. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 609. Серебрякова О.Г. Карпати-2011, 2012 (Польові матеріали зі Сколівського р-ну Львівської обл., Перечинського, Великоберезнянського, Виноградівського р-нів Закарпатської обл.). — Арк. 1—65.
13. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 657. Дронів Г.М. Звичаї та обряди у селах Верховинського р-ну Івано-Франківської області (польові матеріали, 2012 р.). — Арк. 1—55.
14. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 658. Дронів Г.М. Звичаї та обряди у селах Рахівського р-ну Закарпатської області (польові матеріали, 2012 р.). — Арк. 1—173.
15. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 659. Дронів Г.М. Звичаї та обряди у селах Косівського р-ну Івано-Франківської області (польові матеріали, 2012 р.). — Арк. 1—186.
16. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 663. Серебрякова О.Г. Календарні і сімейні обряди, прикмети, зібрані в Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл. та Перемишлянському р-ні Львівської обл. (польові матеріали за 2012 рік). — Арк. 1—67.

17. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 698. Горошко Л.М. Польові матеріали з Покуття (Коломийський, Городенківський, Тлумацький, Снятинський р-ни Івано-Франківської обл., 2013 р.). — Арк. 1—116.
18. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 701. Дронів Г.М. Польові матеріали з Івано-Франківської обл. (2013 р.). — Арк. 1—104.
19. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 704. Серебрякова О.Г. Покуття (польові матеріали, зібрані в Коломийському, Снятинському, Тлумацькому, Тисменицькому, Городенківському р-нах Івано-Франківської обл., 2013, 2014 рр.). — Арк. 1—399.
20. Архів ЛВ ІМФЕ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 281. Кутельмах К.М. Польові матеріали з Гуцульщини 1983 р. — Арк. 1—62.
21. Архів МЕХП. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 239 д. Колтатів С.Д. Сільськогосподарсько-релігійний календар вільховеччан абож Рік у обрядах, звичаях, обичаях, вороженню, віруваннях, роботах та розвагах. — Арк. 1—83.
22. Архів МЕХП ІМФЕ АН УРСР. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 304. Клинець Ю.Д. Звіт про проведену роботу під час експедиції на Полісся (села Волинської та Ровенської обл. УРСР і Пінського р-ну Брестської обл. БРСР) з 7 липня по 24 липня 1983 р. — Арк. 90—112.
23. Артюх Л. Село Товстенке вчора й сьогодні / Лідія Артюх // Народна творчість та етнографія. — 1993. — № 2. — Березень-квітень. — С. 73—77.
24. Белова О.В. Красний цвет / О.В. Белова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 1999. — Т. 2: Д — К (Крошки). — С. 647—651.
25. Беньковский И. Девичий праздник св. Андрея / Иван Беньковский // Киевская старина. — 1895. — Т. 51. — Кн. 12: Декабрь. — Отд. II. — К. : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого. — С. 100—103.
26. Вакульчик М. Різдвяні звичаї на Поліссі / М. Вакульчик // Жіноча Доля. — Коломия, 1936. — 1—15 січня. — Ч. 1—2. — С. 2—3.
27. Валенцова М.М. Крыша / М.М. Валенцова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 2004. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 15—18.
28. Валенцова М.М. Нить / М.М. Валенцова // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 2004. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 402—408.
29. Василечко Л. Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я / Любомира Василечко. — Брошнів : Таля, 1994. — 58 с.
30. Галька И. Народные обычаи и обряды с околиц над Збручем / Игнатий Галька. — Львів, 1862. — Ч. 2. — 57 с.
31. Ганцкая О.А. Западные славяне / О.А. Ганцкая, Н.Н. Грацианская, С.А. Токарев // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (XIX — начало XX в.). Зимние праздники. — Москва : Наука, 1973. — С. 204—234.
32. Гривна В. Народні звичаї Маковиці / Василь Гривна. — Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1973. — 163 с.
33. Григоренко А.Ю. Сатана там правит бал: Критические очерки магии / А.Ю. Григоренко. — Киев : Украина, 1991. — 301 с. : ил.
34. Довгун В. Андрія / В. Довгун // Наш Родный край. — Тячево, 1926. — Р. V. — Ч. 4. — С. 73—75.
35. Доманицький В. Народний календар у Ровенським повіті, Волинської губернії / Василь Доманицький // Матеріали до української етнології. — Львів, 1912. — Т. XV. — С. 62—89.
36. Жолобайло Я. «Це Матіївці — наше село...». Історико-етнографічний нарис / Ярослав Жолобайло. — Коломия : Вік, 2000. — 184 с.
37. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография / Д.К. Зеленин. — Москва : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1991. — 512 с.
38. Зеленин Д. Из быта и поэзии крестьян Новгородской губернии (По материалам из бумаг В.А. Воскресенского) / Дмитрий Зеленин // Живая старина. — 1905. — Вып. I и II. — Год XIV. — Санкт-Петербург : Типо-Литография В.О. Пастор. — С. 1—56.
39. Зинич М. Звичай та вірування на Андрія в с. Жукотині пов. Турка / Михайло Зинич // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1937. — Ч. 9. — Р. 7. — С. 122—125.
40. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят (зап. у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах) / Михайло Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1900. — Т. III. — С. 33—60.
41. Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии / П. Иванов. — Харьков : Печатное Дело, 1907. — 216 с.
42. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Раймунд Фрідріх Кайндль. — Чернівці : Молодий буковинець, 2000. — 208 с.
43. Карабович К. Народні вірування / Казимира Карабович // Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Родовід, 1997. — С. 316—321.
44. Кашуба М.С. Народы Югославии / М.С. Кашуба // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (XIX — начало XX в.). Зимние праздники / под. ред. С.А. Токарева. — Москва : Наука, 1973. — С. 235—265.

45. *Когуч Б.О.* Нариси з історії села Павелча (Павлівки) / Б.О. Когуч, О.Л. Сас. — Івано-Франківськ : Лік, 1998. — 260 с.
46. *Копержинський К.* Календар народної обрядовості новорічного циклу / Кость Копержинський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. — Київ, 1929. — Вип. 3. — С. 14—97.
47. *Круглий год.* Русский земледельческий календарь / сост., вступ. ст. и примеч. А.Ф. Некрыловой; ил. Е.М. Белоусовой. — Москва : Правда, 1991. — 496 с. : ил.
48. *Купчинський Б.* Вікно. Історія села від найдавніших часів до наших днів / Богдан Купчинський. — Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. — 360 с.
49. *Курочкін О.В.* Новорічні свята українців: Традиції і сучасність / О.В. Курочкін. — Київ : Наукова думка, 1978. — 192 с. : іл.
50. *Курочкін О.В.* Обрядовість (Календарні свята й обряди) / О.В. Курочкін // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Доля, 1994. — С. 358—385.
51. *Лепкий Д.* На св. Андрея / Данило Лепкий // Зоря. — Львів, 1885. — № 3. — С. 35—36.
52. *Лепкий Д.* На св. Андрея / Данило Лепкий // Зоря. — Львів, 1885. — № 4. — С. 46—47.
53. *Майчик І.* Одрехова в минулому 1419—1999 / І. Майчик, М. Цуприк. — Львів : Каменяр, 1999. — 187 с.
54. *Маланка.* Народний обходъ въ навечеріе св. Василя и Нового Года / собравъ изъ устъ народа М. Ив. Белоусъ. Вторый накладъ. — Коломыя : Черенками и накладомъ М. Белоуса, 1907. — 16 с.
55. *Марчук В.В.* Торговиця. Сторінки історії / В.В. Марчук, Г.І. Марчук, Н.В. Марчук. — Івано-Франківськ : ЛІК, 2010. — 320 с.
56. *Медведик П.* Село Жабиня на Зборівщині. Весілля, народні звичаї та обряди / Петро Медведик. — Тернопіль : Лілея, 1996. — 224 с.
57. *Милорадович В.* Рождественскія Святки в северной части Лубенскаго уезда / Василь Милорадович. — Полтава : Типографія Губернскаго Правленія, 1893. — 24 с.
58. *Мисюк І.Ю.* Гірська веселка / І.Ю. Мисюк. — Снятин : ПрутПринт, 2000. — 288 с.
59. *Мойсей А.А.* Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / Антоній Мойсей. — Чернівці : Друк Арт, 2008. — 320 с. : іл. 16.
60. *Мохорук Д.* Село моє Топорівці. Етнографічний образ села / Дмитро Мохорук. — Косів : Писаний Камінь, 2008. — Т. 6. — 388 с.
61. *Нечволод Л.І.* Сучасний словник іншомовних слів / Л.І. Нечволод. — Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. — 768 с.
62. *Папіж В.* Деякі релігійні обряди і звичаї Підгаєччини / Василь Папіж // Підгаєцька земля: Історико-мемуарний збірник. — Нью-Йорк ; Лондон ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Київ, 1980. — 744 с.
63. *Петрова Н.* Календарна обрядовість українців Миколаївського р-ну Одеської області середини ХХ ст.: нові польові матеріали / Наталя Петрова // Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу. Збірка наукових праць : матеріали Міжнародної конференції «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2011. — С. 267—278.
64. *Пинчуки.* Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрасудки, поверья, суеверья и местный словарь / собрал в Пинском уезде Минской губернии Д.Г. Булгаковский. — Санкт-Петербург : В типографии В. Безобразова и Коми, 1890. — 200 с.
65. *Попов Н.* Народныя преданія жителей Вологодской губернии, Канриковского уезда / Н. Попов // Живая старина. — Санкт-Петербург, 1903. — Вып. 3. — Год 13. — С. 361—363.
66. *Попович Ю.В.* Молдавские новогодние праздники (XIX — начало XX века) / Ю.В. Попович. — Кишинев : Штиинца, 1974. — 183 с.
67. *Простонародныя приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказанія о лицахъ и местахъ / собрал въ Витебской Белоруссии Н.Я. Никифоровский.* — Витебск : Губернская Типо-Литографія, 1897. — 337 с.
68. *Романюк Я.* Залуччя над Черемошем: Історико-публіцистична розповідь / Я. Романюк, Л. Романюк. — Снятин : Прут Принт, 2012. — 232 с. : [8] с. : іл. — (2-ге вид., доповн.).
69. *Русский народ, его обычаи, обряды, преданія, суеверія и поэзія / собр. М. Забылиным.* — Москва : Автор, 1992. — 616 с. — (Репринт. воспроизведение издания 1880 года).
70. *Салманович М.Я.* Румыны / М.Я. Салманович // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (XIX — начало XX в.). Зимние праздники / под. ред. С.А. Токарева. — Москва : Наука, 1973. — С. 284—298.
71. *Самбірський Д.* Дещо про свято-андріївські звичаї й вірування в Самбірщині (с. Городище) / Д. Самбірський // Життя і знання. — Львів, 1938. — Ч. 12 (135). — С. 357.
72. *Свидницький А.П.* Великдень у Подолянь / А.П. Свидницький // Основа. — Санкт-Петербург : В Типографіи И. Тиблена и комп., 1861. — Ноябрь-декабрь. — С. 26—71.
73. *Сивицький М.* Духова культура / Микола Сивицький // Лемківщина: Земля — люди — історія — культура. Т. II: Записки НТШ. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1988. — Т. 206. — С. 102—194.
74. *Скоропад В.* Мої спогади / Василь Скоропад // Літопис Борщівщини: Історико-краєзнавчий збірник. — Борщів : Чумацький шлях, 1993. — Вип. 3. — 100 с.
75. *Слово о полку Ігоревім / упоряд., вступна стаття, приміт. Л. Махновця ; мал. худож. І. Селіванова.* — Київ : Дніпро, 1983. — 224 с.

76. Сырку П. Изъ быта бессарабскихъ румынь. I. Народный календарь румынского населения въ Бессарабию / Полихроний Сырку // Живая старина. — 1913. — В. I—II. — Годъ XXII. — С. 147—180.
77. Тимчук М. Обпалена земля. Исторія села Грушки / Микола Тимчук. — Тлумач, 1994. — 96 с.
78. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом: Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским. — Санкт-Петербург : Типография В. Безобразова и Комп., 1872. — Т. III: Народный дневник. — VIII + 486 + II с.
79. Усачева В.В. Базилик / В.В. Усачева // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 1995. — Т. 1: А-Г. — С. 131—133.
80. Франко І. Людові віруваня на Підгір'ю / Іван Франко // Етнографічний збірник. — Т. V. — Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1898. — С. 160—218.
81. Фрэзер Дж.Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж.Дж. Фрэзер. — Москва : АСТ ; Ермак, 2003. — 784 с.
82. Хомик В. Звичаї та обряди лемків / Василь Хомик // Наше Слово. — Варшава, 1963. — № 23. — С. 5.
83. Biegeleisen H. U kolebki. Przed oltarzem. Nad mogilą / Henryk Biegeleisen. — Lwów : Nakładem Instytutu Stauronipigjańskiego, 1929. — 572 s.
84. Falkowski J. Zachodne pogranicze Huculszczyzny / Jan Falkowski. — Lwów, 1937. — 171 s.
85. Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891. — Т. 1 / Michał Federowski. — Kraków : Wydawnictwo Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności, 1897. — 509 s.
86. Gołębiowski Ł. Lud polski. Jego zwyczaje, zabobony / Łukasz Gołębiowski. — Warszawa : Drukarnia Gałęzowskiego i spółki, 1830. — 328 s.
87. Kolberg O. Dzieła wszystkie / Oskar Kolberg. — Wrocław ; Poznań, 1961. — Т. 54: Ruś Karpacka: Obraz etnograficzny. — Cz. 1. — 340 s.
88. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / Oskar Kolberg. — Kraków : W drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. — Т. 1. — 360 s.
89. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) / K. Mroczo // Przewodnik naukowy i literacki. — R. XXV. — Т. XXV. — Zesz. IV. — Kwiecień. — Lwów, 1897. — S. 289—304.
90. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) / K. Mroczo // Przewodnik naukowy i literacki. — R. XXV. — Т. XXV. — Zesz. V. — Maj. — Lwów, 1897. — S. 385—402.
91. Schnajder J. Lud peczeniżyński. Część II / Jozef Schnajder // Lud. — 1907. — Т. XIII. — Zesz. I. — S. 21—33.
92. Schnajder J. Z życia górali nadłomnickich / Jozef Schnajder // Lud. — Lwów, 1912. — Т. XVIII. — Zesz. I—IV. — S. 141—217.

Olena Serebriakova

SYMBOLIC AND FUNCTIONAL PECULIARITIES OF RITUAL ATTRIBUTES IN POKUTTIAN'S KLEROMANTIC ACTIONS

Divinations by using of lot (with pales, boots, ritual objects) at the territory of Pokuttia are analyzed on the base of the author's field ethnographic researches. Their local varieties are illuminated; it's functions, symbolic, semantic of ritual attributes are considered. The particular attention is paid to an ancient new year's custom «zhrebtsi» («bychky»), which exists somewhere on Horodenka district until nowadays.

Keywords: divination (augury, sortilege), kleromantic actions, mantic method/practice, pales, counting, racking, prophetic dream, boots, house, roof, ritual objects, plates, choice, marriage, virginity, «zhrebtsi» («bychky»).

Olena Serebriakova

СИМВОЛИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РИТУАЛЬНЫХ АТРИБУТОВ В КЛЕРОМАНТИЧЕСКИХ ДЕЙСТВИЯХ ЖИТЕЛЕЙ ПОКУТ'Я

На основе материалов полевых этнографических исследований автора проанализированы гадания с помощью жребия (с колями, сапогами, ритуальными предметами) на территории Покутья. Поданы их локальные разновидности, определены функции, символика, семантика ритуальных атрибутов. Особое внимание уделено давнему новгородному обычаю «жребцы» («бычки»), который в некоторых деревнях Городенкивщины бытует и сегодня.

Ключевые слова: гадания (ворожба, дивинации), клеромантические действия, мантический прием/практики, колья, счет, перевязывание, вещей сон, сапоги, изба, крыша, ритуальные предметы, миски, выбор, замужество, девичество, «жребцы» («бычки»).